

ANTROPOLOJİ
ve
DİN

Dr. İsmet TUNÇ

Eskiyeni Yayınları: 100

ANTROPOLOJİ VE DİN

Dr. İsmet Tunç

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0 312 395 85 71
(Sertifika No: 47479)

1. Baskı: Temmuz 2021

ISBN: 978-605-7673-11-2

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.eskiyeni.org • e-mail: fcr@fcr.com.tr

ANTROPOLOJİ
ve
DİN

Dr. İsmet TUNÇ

Ankara 2021

İsmet TUNÇ

1981 tarihinde Van'ın Erciş ilçesinde dünyaya geldi. İlk, orta ve lise eğitimini burada tamamladı. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nde lisans, aynı üniversitede Sosyal/Kültürel Antropoloji alanında yüksek lisans, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'nde Dinler Tarihi alanında da doktora eğitimini tamamladı. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak başladığı akademik hayatına aynı üniversitede doktor öğretim üyesi olarak devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	7
ÖN SÖZ	9
GİRİŞ	11

1. BÖLÜM

KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVE	15
1. Bir Bilim Olarak Antropoloji	17
2. Antropolojinin Dalları	26
2.1. Uluslaşmada Antropolojinin Etkisi	34
3. Antropolojide Anahtar Bir Kavram Olarak Kültür	37
4. Antropolojik Bakış Açısı	44

2. BÖLÜM

DİN ÇALIŞMALARINDA ANTROPOLOJİ BİLİMİNİN KULLANILMASI	53
1. Din Antropolojisi	57
2. Din Antropolojisi Perspektifinden Dine ve Dinsel Olgulara Bakış	78
3. Din-Kültür İlişkisi	90
4. Etnoloji/Etnografya	95

3. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ANTROPOLOJİK ÇALIŞMALARIN BAŞ- LANGICI	103
1. Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Yapılan Antropoloji Çalışmaları	107
2. Cumhuriyet Döneminde Antropoloji ve Türk Antropoloji Enstitüsü	117
3. Türkiye'de Ulus Devlet İnşasında Antropolojinin Rolü	121
4. Türkiye'de Dine Yaklaşımlar ve Köken Arayışları	143

4. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DİNLER TARİHİ ÇALIŞMALARINDA ANTROPOLOJİNİN ETKİSİ-----	157
1. Cumhuriyet Öncesi Din Olgusu ve Dinler Tarihçiliği -----	160
2. Cumhuriyet Dönemi Dinler Tarihçiliği ve Din Antropolojisi Etkisi -----	164
3. Hikmet Tanyu'nun Din Antropolojisi Yaklaşımı -----	196
4. Türklerin Dini Tarihine İlişkin Çalışmalarda Antropolojik Bakış -----	217
4.1. Türk Dini Tarihine Alan Dışından Yapılan Çalışmalara Dair -----	220
4.2. İlahiyat Çalışmalarında Antropolojik Bakış Açısının İmkânı-----	242
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME -----	267
KAYNAKÇA -----	277

TAKDİM

Antropoloji ve Din isimli bu kitap, antropoloji bilimi ve ilahiyat arasındaki iş birliğinin önemine vurgu yapması bakımından önem arz etmektedir. Dinler tarihi konu kapsamıyla ilk elden bilgileri çoğunlukla antropolojik çalışmalardan sağlamaktadır. Bu bakımdan antropoloji ilahiyatta dinler tarihi için bilinmeyen bir alan değildir. Fakat antropolojinin araştırma yöntem ve teknikleri kimi zaman tartışmalı kabul edildiği için özellikle ilahiyat camiası bu yönde temkinli davranmaktadır. Günümüz bilim anlayışı objektif çalışmaların birden fazla ve birbirinden farklı anlayıştaki bilim dallarının iş birliği yapması halinde daha özgün olacağı düşüncesine dayanmaktadır. Çünkü dinler tarihi başta olmak üzere, ilahiyat alanındaki çoğu bilim dalları din konusunda kültürel süreci göz önünde bulundurmamak durumdadır. Dolayısıyla antropoloji ve din konusu ilahiyat açısından dinin anlaşılmasında iyi bir seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu kapsamda İsmet Tunç tarafından hazırlanan bu çalışma, antropoloji bilimini anlaşılır şekilde özetlemekte ve din antropolojisi kavramının önemine değinmektedir. Ardından Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ortaya çıkan din-devlet ilişkileri ve dine yaklaşımları tartışmaktadır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde antropolojinin kullanım alanı ve özellikle dinler tarihi sahasındaki kültürel ve dini arayışlarda antropolojik bilgi ve araştırma yöntemlerinin kullanım sürecine eğilmektedir. Bu çalışma özellikle Türk dinler tarihi ekolünün oluşumunda Hikmet Tanyu ve diğer araştırmacıların çalışmalarının etnografik değerinin ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu çalışmanın dinler tarihi ve ilahiyat alanı için hayırlı olmasını diler, İsmet Tunç'a başarılar dilerim.

Prof. Dr. Ali Osman Kurt
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi

ÖN SÖZ

Antropoloji ve Din isimli bu çalışmamız, din çalışmalarında antropoloji biliminin araştırma yöntem ve tekniklerinden faydalanılmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Din ve dine dair olguların anlaşılmasının sadece tanrı ya da kutsal kitap merkezli (teosentrik) bakış açısıyla mümkün olamayacağı, aynı zamanda kültürel süreçlerin dinin toplumsal hayattaki görünürlüğünü etkilediğine değinmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın odak noktası, antropolojik/etnografik bilgiyi yoğun bir şekilde kullanarak dini fenomenleri araştırma ve açıklama yoluna gidildiği Cumhuriyet'in kuruluş yıllarındaki dinler tarihi çalışmalarının başlaması ve olgunlaşmasında antropolojinin ne ölçüde etkili olduğunun anlaşılmasıdır. Bu dönemde ulus devlet inşa sürecinde antropolojik verilerden çokça faydalandığı gibi toplumun yöneleceği dini ve kültürel anlayışın nasıl olması gerektiği konusunda da antropoloji önemli bir yol gösterici durumundadır.

Çalışma planında kavramsal çerçevede bir bilim dalı olarak antropoloji geniş bir perspektiften ele alınmıştır. Bu başlıkta antropolojinin ortaya çıkışının tarihsel köklerine değinilmiş, çalışmanın odak noktası olan etnografik bilginin derlenmesi ve kullanılmasının önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda antropolojide ekol farklılıkları ve farklı isimlendirmelerin sebepleri bu başlık altında anlatılmıştır. Antropolojiyi bir tek alan olarak düşünmenin yanında alt dalları arasındaki bakış açıları ve yöntem farklılıkları da bu bölümün konuları arasındadır. Çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesinin devamı olarak din antropolojisi açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bölümde din antropolojisinin genel çerçevesi, din teorileri, temsilcileri ve yöntemleri ele alınmıştır. Din antropolojisinin özellikle dinî fenomenlere yaklaşımı ve onların tespitine yönelik geliştirdiği araştırma yöntem ve teknikleri konu kapsamına dâhil edilmiştir.

Bir diğerk bölüm Türkiye’de antropolojik çalışmaların başlangıcı üzerinedir. Osmanlı Devleti’nde pozitivist düşüncenin izi sürülmüş ve gerek siyasal gerekse toplumsal hareketlenmenin din-siyaset ekseninde nasıl şekillendiğı anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde Türk antropolojisinin kurumsallaşması adına yapılan çalışmalar, ulus devlet inşasında antropolojinin üstlendiğı rol, Anadolu topraklarındaki arkeolojik, filolojik ve etnografik malzemenin ulus inşasındaki etkinliğı ele alınmıştır. Çalışmanın son kısmı ise Türkiye’de dinler tarihi çalışmalarında antropolojinin ne ölçüde etkili olduğu konusu incelenmiştir. Özellikle Cumhuriyet dönemi din anlayışı ve dinin temel konu olarak ele alındığı geçmişe dönük arayışların milliyetçilik ile olan ilişkisi, İslami gelenek ile milliyetçilik arasında kurulan ilişkinin anlaşılmasına gayret edilmiştir. Bu bölümde, Hikmet Tanyu (1918-1992)’ya kadar geçen süreçte kısıtlı imkânlarla devam ettirilen dinler tarihi geleneğinin, Tanyu ile birlikte Türk dininin ve kültürünün temel araştırma sahası olarak belirlenmesiyle önemli bir başarı gösterme sürecine ışık tutulmuştur. Tanyu, özellikle antropolojik/etnografik bilgiyi yoğun bir şekilde kullanarak dinî fenomenleri araştırma ve açıklama yoluna gitmiştir. Tanyu ile dinler tarihi konuları kapsamında değerlendirilebilecek çalışma yapan antropoloji ve etnoloji mensubu araştırmacıların eserleri çalışmada analiz edilmiştir. Özellikle bu kapsamda çok sayıda çalışmanın varlığı dinler tarihi ile din antropolojisi ilişkisine dair önemli bir konu olarak görülmektedir. Çalışma günümüz ilahiyatında antropolojinin imkânını sorgulayarak tamamlanmıştır.

Çalışma boyunca desteklerini esirgemeyen ve her zaman yardımlarına başvurduğum değerli hocam Prof. Dr. Ali Osman Kurt’a; çalışma boyunca görüş ve değerlendirmeleriyle katkı sağlayan mesai arkadaşlarım Dr. Talip Demir, Dr. Yusuf Emre, Dr. Mustafa Yıldız, Dr. Hamdullah Arvas, Doç. Dr. Kasım Ertaş’a, eşim Şüheda Hanım’a ve çocuklarım Ömer Asaf ve Şevrin Meryem’e teşekkür etmeyi borç bilirim.

Dr. İsmet Tunç